
ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КИТАЄЗНАВСТВА

СИНОЛОГІЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА СВИТА (1897–1989)

Р. А. Лах

Розвиток вітчизняної орієнталістики потребує детального вивчення українських представників, що з певних об'єктивних і суб'єктивних причин перебували у вимушеній еміграції на Далекому Сході. Оскільки на сьогоднішньому політично-економічному етапі розвитку Китай є однією з передових країн і відіграє не останню роль у відносинах з Україною, то цілком зрозуміло, що детальне дослідження праць Івана Світа з китаєзнавчої проблематики дозволить краще зрозуміти, як встановлювались відносини двох народів, розглянути ставлення україно-китайських взаємовідносин крізь призму суспільно-історичних процесів.

Варто зазначити, що в українській історичній науці немає жодних наукових публікацій, які б відображали наукові зацікавлення Івана Світа з синології. Періодичні наукові статті різних авторів лише побіжно торкаються біографії вченого та його праць, що в основному відображають українську присутність на Далекому Сході, але аж ніяк не етнокультурні чи політичні контакти українців із китайським населенням і зв'язок з китаєзнавством загалом. Біографію І. Світа можна віднайти у працях українського історика, який є одним із найкращих на сьогодні знавців українського життя на Далекому Сході, – В'ячеслава Черномаза [Черномаз 2011; Черномаз 2009]. Також деякі біографічні відомості про вченого можна знайти в роботі В. Проненка “Харківський Світ з Далекого Сходу” [Проненко], а львівський історик Я. Сенік у своїй статті “Іван Світ про українців Далекого Сходу” [Сенік 2008] дав характеристику громадської діяльності та науково-публіцистичної спадщини І. Світа, адже мав доступ до особистого архіву науковця при УВАН у США. Отже, головною метою пропонованої роботи є аналіз та висвітлення китаєзнавчого доробку Івана Світа, а об'єктом виступатимуть його численні роботи.

Для кращого розуміння І. Світа як особистості й науковця нам варто звернутися до його характеристики на дійсного члена УВАН у США, в якій зазначалось: “Іван Світ являється тепер, мабуть, найкращим українським фахівцем у питаннях історії й сучасного стану Тихоокеанського простору, а зокрема єдиним дослідником історії української колонізації на Далекому Сході” [Сенік 2008, 355]. У передмові до праці І. Світа “Українсько-японські взаємини 1903–1945” інший відомий історик, Любомир Винар, зазначив, що діяльність науковця потрібно розглядати в трьох основних аспектах: “суспільно-громадські праці, журналістська та видавнича діяльність і науково-дослідні праці” [Винар 1972, 10].

Майбутній дослідник Іван Васильович Світланов народився 27 квітня 1897 р. в Старобільському повіті Харківської губернії. Батько його був священиком, тому після початкової освіти в м. Куп'янську Іван розпочав навчання в духовній гімназії, однак справу батька не забажав переймати. У 1915 р. вступив у Харківський

університет, де навчався на фізико-математичному факультеті аж до революційних подій в Україні [Світ 1998, 2724; 2003, 369]. І. Світ був прихильником незалежності й самостійності України, тому зі вступом радянських військ у Харків вимушений покинути Батьківщину. Загалом він планував продовжити математичну освіту за кордоном, і тому останнім українським містом, котре бачив Іван Світ була Одеса. У березні 1918 р. він через Сибір дістався на Далекий Схід, але так і до США не відплив [Проненко]. Протягом трьох місяців улітку 1918 р. проживав у Японії, а потім працював на пароплаві, який здійснював рейси між Японією та Владивостоком. Згодом упродовж 10 місяців був вільнонайманим службовцем особового й оперативного відділів штабу Сибірської військової флотилії у Владивостоці; короткий період служив у відділі прикордонної служби “Управління Владивостоцької митниці”, а до вересня 1919 р. – у військовому суді [Черномаз 2011, 173–174].

Журналістську діяльність розпочав ще при Сибірському телеграфному агентстві восени 1919 р., співпрацюючи з англійською газетою “Ехо” у Владивостоці, пишучи різноманітні статті на фінансові й економічні теми¹. Був кореспондентом часопису “Далекая окраина” (1920) і “Вечерней газеты” (1921–1922). Редактор-видавець журналу “Рассвет” (1920–1922), редактор фінансово-економічного журналу “Восход”, пізніше видав два номери журналу “Далекосхідні ринки” (англійською мовою) [Черномаз 2009, 535]. У 1922 р. видавав тижневик Сибірської області “Последние известия”, згодом був завідувачем Українським Далекосхідним прес-бюро при Українському революційному штабі у Владивостоці (1920 р.), не полишаючи видавництво української газети “Щире слово”, що значно інформувала про українське життя на Далекому Сході. Член ревізійної комісії Українського Далекосхідного крайового кооперативу “Чумак”. На кінець 1922 р. видав 21 число політичного тижневика “Полезные известия”, що також містив матеріали на українські теми [Ясь 2012, 476].

Така активна журналістська робота Івана Світа тривала недовго, адже після зайняття червоними військами території Помор’я він у жовтні 1922 р. вирушив на пароплаві до Харбіна (Маньчжурія), де влаштувався на роботу в планово-економічний відділ Китайської Чаньчунської залізниці (славнозвісна КСЗ) [Ясь 2012, 476]. Там він активно включився в життя української діаспори. Іван Світ – член Союзу українських студентів у Харбіні, член управління й секретар Товариства “Просвіта”, голова ревізійного комітету Української православної церкви в Маньчжурії, один з організаторів і провідників Української Національної Колонії (УНК) та Союзу українських емігрантів у Харбіні, голова Українського клубу “Прометей” [“Просвіта” 1995, 250]. У 1934–1935 рр. – один з організаторів і член управління Союзу українських емігрантів у Маньчжурії [Черномаз 2009, 356]. Завдяки значним зусиллям І. Світа місцева адміністрація й влада Маньчжурської держави² повернули власникам реквізовану будівлю Українського Національного Дому. Там же він входив до складу української управи, а від 1935 р. виконував обов’язки секретаря.

¹ Саме в 1919 р. Іван Світланов узяв собі псевдонім “Світ”.

² З 1931 р. розпочалося військове вторгнення Японії до Маньчжурії, яке завершилося окупацією та проголошенням у 1932 р. незалежної (фактично – маріонеткової) Маньчжурської держави (кит. *Маньчжоу-го* 滿洲國, япон. *Маншю-коку* 滿州国). В 1934 р. вона була проголошена конституційною монархією на чолі з останнім імператором династії Цін – Пу І (溥儀, 1906–1967) і перейменована на Велику Маньчжурську імперію (大滿洲帝國, кит. *Да Маньчжоу діго*, 大滿州帝国 япон. *Дай Маншю тейкоку*).

Протягом життя в Харбіні Іван Світ не полишав видавничої діяльності і невпинно працював над численними статтями на фінансові й економічні теми Маньчжурії (насамперед про Південну-Китайську залізницю) опубліковані в часописах “Экономический вестник Маньчжурии” (1923–1924), “Коммерческий телеграф” (Харбін), “Harbin Commercial Post” та ін. [Світ 1924]. Декілька праць навіть вийшли окремим виданням, переважно англійською та японською мовами, проте варто зауважити, що такі більшість цієї зібраної інформації так і не було опубліковано. Упродовж 1929–1932 рр. науковець разом з Іваном Паславським редагував окрему сторінку “Українське життя” при популярному китайському тижневику “Тун-бао” (Харбін), що виходив китайською та російською мовами. Всього вийшло 72 сторінки [Чорномаз 2011, 174]. За сприяннями УНК почалося видання газети “Манджурський вісник”, перший номер якої побачив світ 5 вересня 1932 р., а всього було видано 199 номерів. Двомовний інформаційний часопис містив у собі передруки з “Діла”, “Свободи”, “Тризубу”, там же містилися інформація про радянську та Західну Україну, важливі відомості про українську громаду на Далекому Сході, особливо в Маньчжурії [“Манджурський вісник” 1994, 1460]. З 1934 р. там публікувалися статті її головного редактора І. Світа про історію українських поселень на Далекому Сході. Неможливо оминати і його роботу в “Deutsche Mandschurische Nachrichten” (“Німецько-маньчжурські новини”). Зрозуміло, що мовою видання цього тижневика була німецька, однак, для Івана Світа це не було перешкодою, адже більшість європейських мов він опанував ще у Харківському університеті, а в Харбіні непогано оволодів розмовною японською. Свої дописи чи статті на далекосхідні теми надсилав до української преси в Галичині, Європи та США [Проненко].

У Харбіні Іван Світ не тільки займався журналістською діяльністю, а й розкрив свій талант як історика. У 1923 році мала вийти японською мовою його перша фундаментальна праця «Чужинецька інтервенція 1918–1922 років на Сибіру і Далекому Сході» за посередництва японського міністерства закордонних справ та фінансового сприяння К. Міцутаке. Однак, як зазначив І. Світ, після передачі оригіналу праці у Владивостоці Н. Кавасумі, що був дипломатичним представником, робота так і не побачила світ. Подальша доля цієї праці залишилася невідомою навіть її авторів. Трохи згодом вийшла праця «Іноземний капітал в Маньчжурії» (англійською мовою 1925 р., японською 1926 р.) [Світ 1972, 36]. У Харбіні Іван Світ був власником дуже популярної філателістичної крамниці. Протягом тривалого часу готував свої праці, подорожуючи і збираючи інформацію про українське життя в Азії. Продовжував свої напрацювання над проблемами “Зеленої України”, зібравши понад 1000 нотаток із преси про українське життя в Харбіні, починаючи з 1903 р. [Чорномаз 2011, 174].

Від 1934 р. науковець працював над “Історією українського руху в Азії”, що являла собою надзвичайно титанічну працю, в якій містилася інформація про українське життя в Азії не від перших переселенців, що прибули сюди в кінці XIX ст., як це подавалося більшістю його сучасників, а від часів Чингісхана, тобто із середини XIII ст., коли на території Монголії опинилися перші українські засланці. У 1937 р. видав детальну карту Далекого Сходу (“Зеленої України”) українською мовою [Сеник 2008, 357]. Своєю науковою проблематикою вчений вже тоді обрав історію українських подорожей і поселень на Далекому Сході.

З яких причин Іван Світ вимушений був покинути Харбін і перебраться до Шанхая, точно невідомо, однак вже від 22 липня 1941 р. він шанхайський житель. Там, поза всяким сумнівом, він зустрівся з багатьма земляками й одразу поринув

як у політичне, так і в громадське життя української громади [Биковський 1973, 8]. Підтримував тісний зв'язок із іншим уродженцем Харкова, Олександром Дроб'язком, який займав посаду голови Українського національного комітету в Східній Азії та заступника голови УНК в Шанхаї. У кафедральному соборі хором керував харків'янин Петро Машин, а на церковні та громадські потреби щедро офірував член шанхайської української громади, власник галантерейної крамниці та майстерні В'ячеслав Дукін (фірма купців Дукіних була заснована в Харкові ще 1868 р. та функціонувала в Шанхаї з 1926 р.), з якими безпосередньо контактував І. Світ [Проненко]. У Шанхаї Іван Васильович зайнявся своїм філателістичним підприємництвом, збирав допоміжні матеріали, продовжував роботу над проблематикою “Зеленої України”. Восени 1941 р. І. Світ був обраний головою ревізійної комісії Української організації в Шанхаї, однак довго на цьому посту він не протримався і через розбіжності з іншими членами організації невдовзі склав свої повноваження [Ясь 2012, 476].

У цей період Іван Васильович Світ займався редакторською діяльністю в журналах “Call of Ukraine” (1941–1942) та “Український голос на Далекому Сході” (1943–1945). Для науковця цей час ознаменувався плідною працею, проте всі напруження цього періоду він був змушений знищити в 1945 р. через певні причини, залишивши лише деякі відомості з матеріалів для Української Далекосхідної енциклопедії [Svit Ivan 1993, 123]. У 1946 р. Іван Світ долучився до роботи в громадській організації Українська Національна Колонія в Шанхаї, а в 1947 р. очолив її канцелярію, а вже в 1948 р. на загальних зборах був обраний головою УНК. Від осені 1948 р. управа на чолі з І. Світом займалася координацією евакуації українців з усього Китаю і самоліквідацією організації. На останньому засіданні УНК 23 лютого 1949 р. було вирішено відіслати книгозбірню до Аргентини, а архів – у США [Биковський 1973, 8].

29 квітня 1949 р. Іван Світ залишив Шанхай і вирушив разом із дружиною в порт Каошунг, а потім вже на о. Формоза (тепер – Тайвань). Там він займався лише науковою діяльністю, маючи можливість працювати в книгозбірнях Університету м. Тайбея і Тайванського музею [Світ 1952, 118]. За час дворічного перебування на о. Тайвань І. Світ підготував понад тисячу сторінок рукописного матеріалу. Була зібрана інформація до “Історії Зеленої України”, підготовлено текст “Географії Зеленої України”, створені заготовки до першої частини “Історії українського руху в Азії”. Доступ до важливих архівів на о. Тайвань дозволив науковцю дослідити матеріали англійських, французьких та китайських джерел і документів про перебування гетьмана Дам'яна Многогрішного в м. Селенгінську (Зелена Україна) [Чорномаз 2011, 175]. Рукопис “Дам'ян Многогрішний, гетьман України, на заслання на Сибіру, 1672–1701” зберігається в його особистому архіві, а коротку доповідь про гетьмана І. Світ виголосив на засіданні історичної секції УВАН 2 червня 1962 р. [Сеник 2008, 358].

У кінці лютого 1951 р. І. Світ виїхав з о. Тайвань через Японію у США, залишивши Далекий Схід назавжди після 33-річного перебування. 7 жовтня 1951 р. він став старшим науковим співробітником УВАН у США. З того часу активно співпрацював з Академією в Нью-Йорку, зокрема в історичній секції, неодноразово виступав із серіями доповідей на історичні теми з українського життя в Азії, а також на економічні та бібліографічні теми [Чорномаз 2009, 537–538]. Був обраний членом-кореспондентом та дійсним членом УВАН у США, секретарем її комісії з вивчення історії української еміграції в Америці. Тісно співпрацював із редакцією “Українського історика”, був дійсним членом Українського історичного

товариства. Помер 8 березня 1989 р. в м. Сіетлі (штат Вашингтон), проживши неповних 92 роки [Некролог 1989, 3].

Виходячи з короткого нариса біографії Івана Васильовича Світа, можна з упевненістю сказати, що це була непересічна особистість, яка залишила по собі надзвичайно велику наукову спадщину, тому варто зосередити особливу увагу на аналізі його наукових і публіцистичних праць, що стосуються проблематики україно-китайських контактів і китаїстики загалом.

Перш за все слід розпочати з розвідки “Украинский Дальний Восток (Зеленая Украина)” 1934 р., де Іван Світ подає інформацію, що з початком Європейської війни будь-яка громадська діяльність українського народу на Далекому Сході припинилася, але, як зазначає автор, винятком був район КСЗ, де можна було проводити певну українську роботу, яку й здійснювали Український клуб у Харбіні та театральні гуртки на станціях. Були створені різноманітні українські центри в Харбіні та в інших містах Маньчжурії, а саме на станціях Хайлар, Бухеду, Яомінь, Імяньпо, Ханьдаохецзи і “Пограничная” [Світ 1934, 18–20]. На прохання китайської адміністрації було видано наказ створити українські військові формування для охорони важливих об’єктів. Таке рішення китайська влада вимушена була прийняти, допоки не були створені власні військові загоны під командуванням Чжан Хуансяна³. Коли китайські загоны були сформовані, видали наказ обеззброїти інші, а це були як українські так і російські формування, однак згідно з наказом китайської адміністрації українським військам дозволено було залишити опорні пункти “зі зброєю в руках”, а російські формування обеззброїли і змусили залишити охорону об’єктів [Світ 1934, 23–25]. Таке рішення було прийняте через те, що українські військові, на відміну від російських загонів, гідно показали себе за час несення служби.

Неможливо й оминати статтю І. Світа “Український штаб у Владивостоці (Зі спогадів про український рух на Далекому Сході)” 1938 р., адже там, окрім біографічних відомостей, що подав автор про себе, розповідається про початок українських військових формувань на Далекому Сході; про Приамурську військову окупацію, здійснену адміралом О. Колчаком (1874–1920), який на цій території призначив головним генерала С. Розанова (1869–1937). Ввечері 30 січня 1920 року генерал виїхав встановити дипломатичні відносини з іноземцями, що командували інтервентськими військами⁴ [Світ 1937, 9]. Навіть був здійснений візит до китайського амбасадора п. Лі Тьяо⁵. Як зазначає І. Світ: “то якраз в часі візити ген. Розанова я провадив цікаву розмову з амбасадором в присутності його секретаря п. І Лічуна, бо мав приязні відносини з ним”. Після розмови з китайським

³ Згодом став впливовим чиновником, якого призначив Чжан Цзолінь (張作霖, 1875–1928). В російській науковій літературі, Чжан Хуансяна часто зображують як русофоба.

⁴ У 1918 р. країни Антанти та Четвертого союзу здійснили військове втручання в Громадянську війну в Росії (1917–1922). Всього під час інтервенції 1918–1922 рр. брало участь 14 держав. Китай як такої активної участі в інтервенції не брав, однак на Далекому Сході розміщувався бронепалубний крейсер II рангу “Хайжун” (海容) під командуванням комодора Лін Цзянчжана (林建章, 1874–1940), частини 33-го піхотного полку 9-ї піхотної дивізії під командуванням Сун Хуаньчжана (宋煥章, 1919–1947), підрозділи охорони та загоны прикордонників. На Забайкаллі була “бригада Ханя”, яка безпосередньо підпорядковувалася японським військам. В Архангельську та Мурманську (1918–1919) діяв китайський батальйон.

⁵ Автор цієї статті при цитуванні подає транскрибування китайських імен та географічних назв за Іваном Світом.

представником російський генерал відбув разом зі своїм ад'ютантом, а далі Лі Тьяо звернувся до І. Світа: «...він генерал, голова уряду, звертається до мене за допомогою проти власного народу. Що я йому міг дати, крім 30 матросів! Ха, ха!» (В порті стояв один малий хінський⁶ кружляк)» [Світ 1937, 10].

У праці “Зелена Україна: короткий історичний нарис українського політичного і громадського життя” (1949) описано події у 1672–1945 рр., себто від перших українських поселень, а також подано велику кількість статистичних даних [Світ 1949]. Згодом автор згадує про Українську організацію в Китаї, розповідає про першу організацію в Ханькоу, а також організацію в центральній частині Китайської держави як філію “Просвіти”. Цікавою для нас є згадка про створення 29 березня 1929 р. української громади в Тяньцзіні, а 28 вересня – в Шанхаї. Все це відбувалося завдяки спільній тісній взаємодії з маньчжурськими організаціями, після “общерусской” японської політики⁷. Видавався часопис “На Далекому Сході” за сприяння адміністрації в Ціндао [Світ 1949, 26–27].

Надзвичайно цінною для дослідників українського життя в Китаї є розвідка Івана Світа “Цікава українська пам'ятка в Пекіні” 1952 р., адже там частково міститься інформація про Нерчинський договір 1689 р. між Російською та Китайською імперіями, що в майбутньому сприяв духовним православним місіям у Китаї (серед яких чільне місце займали українці). Далі в статті автор розповів, що О. Дроб'язко, довголітній голова Тяньцзіньської громади, під час свого перебування в Пекіні перед самою Другою світовою війною мав нагоду відвідувати православну місію, де в нього були знайомі. І. Світ зазначає: “Під час однієї такої візиту, як нам розповідав покійний, йому показали старовинну шаблю, що переховувалася в місії, з написом, зробленим за гетьманування гетьмана Івана Мазепи. Один член місії сказав Дроб'язкові, що на цвинтарі при місії є кілька могил українців”. Надгробки справили велике враження на О. Дроб'язка, тому він, одержавши дозвіл від голови місії, приїхав вже з фотографом і залишив нам цінну фотографію надгробка ченця Софронія Обрізовова з цього кладовища [Світ 1952, 116]. Однак, як зазначає Іван Васильович, прізвище ченця було записане, скоріш за все, неправильно через помилку китайського майстра.

У тексті надгробка подається інформація про С. Обрізовова з Королівства Малоросійського, Ніжинського полку і роки його життя за традиційним китайським літочисленням (до 1911 р. за позначанням залежно від правління кожного імператора, себто від його вступу на престол). Дослідник повідомляє: «Наш земляк Обрізов жив у Пекіні за царювання імператора Кі-Лунга, ім'я якого в московсько-церковній транскрипції XVIII ст., вжитій у написі на надгробку, пишеться як “Цянь-Лунь”, а в англійській транскрипції, що тепер загально прийнята і точніша, його ім'я пишуть Кіе-Lung»⁸. Також І. Світ із професором історії Національного університету м. Тайваня Маур Фанг Гао, який спеціалізувався на взаємовідносинах між Китаєм і Заходом, змогли виявити помилку в літочисленні, яку знову ж таки допустив китайський майстер, котрий писав “незрозумілою мовою” [Світ 1937, 116–118]. Для нас найважливішою є ідентифікація особи ченця з “Королів-

⁶ Хінський – китайський. У 1920-30-ті рр. назва “Хіна” для Китаю використовувалася також у радянській Україні.

⁷ В цей період японські представники підтримували Російську фашистську партію на чолі з її засновником Костянтином Родзаєвським (1907–1946).

⁸ І. Світ має на увазі представника роду Айсін Гьоро маньчжурської династії Цін – Хунлі (愛新覺羅弘歷, 1711–1799), який правив китайською імперією в 1735–1796 рр. і значно розширив її кордони.

ства Малоросійського”, адже це ілюструє українську присутність у Китаї, а також етнічну й політичну окремішність у свідомості українських представників у цьому регіоні.

Більшість своїх статей, що були присвячені Китаю, Іван Васильович опублікував у часопису “Свобода”. Від 25 березня по 25 червня 1953 р. він написав серію з дев’яти статей під назвою “Українці в Азії”. У першій статті І. Світ виклав коротку історію про заселення українцями Азійського континенту, а також навів певну статистику і чисельність населення цього регіону. Далі автор подав інформацію про Дем’яна Многогрішного та його родину, який був відправлений у 1672 р. в м. Селенгінськ, про переговори між Москвою та Китайською імперією 1685–1686 рр., що відбувалися за представництва гетьмана Д. Многогрішного як секретаря московської делегації. За свідченням єзуїта Ж. Ф. Жербільйона⁹ (члена китайської делегації), на переговорах також був присутній ще один українець, С. Карницький, як один з авторів Нерчинського договору 1689 р. Далі І. Світ пише: “Трохи раніш комендантом та будівничим острогу Албазін був українець – Черниговський; йому помагає чернець Герман заснувати там церкву. Від початків XVIII ст., коли повстає Пекінська Духовна Місія, находимо десятки українців, у більшості ченців, що працюють в її складі та займаються вивченням Хін, їх культури, мови та історії. Серед них ми маємо арх. Шишковського, Софронія Грабовського, Петра Каменського та ін.”. Також у цій роботі науковець подав перелік праць, якими сам користувався чи на сторінках яких можна віднайти українську присутність на Далекому Сході [Світ 1953, ч. 73].

У своїй другій розвідці цієї серії від 26 березня 1953 р. з підзаголовком “Переселення на Зелену Україну” автор розповів про поступову колонізацію далекосхідного краю українцями, а точніше, про примусову колонізацію з боку царської Росії заради забезпечення цілісності своїх новоздобутих територій. 14 листопада 1860 р. за Пекінським договором Російська імперія здобула Приморщину, яка в ті часи мала назву “Приморська Татарія”. “Країна, що була заселена манджурами, династія яких правила Хінами від 1644 р. до 1911 р.”, – зазначив Іван Світ [Світ 1953, ч. 74, 2]. Також дослідник описав поступове освоєння населенням нових територій і змалював важкі умови, що спіткали український народ у цьому краї. Він згадував про труднощі, що виникли з місцевим китайським населенням на Уссурійщині, адже в краю діяли ватаги місцевих розбійників, так званих хунхузів¹⁰, що заподіювали різноманітні збитки населенню. У 1880 р. відбулось велике повстання манзів¹¹. Причиною повстання було їхнє переслідування московською поліцією та військовими [Світ 1953, ч. 74, 4]. Також І. Світ як причину повстання вважав політику планомірного виселення китайського населення з територій Південної Приморщини, що супроводжувалось конфіскацією їхнього житла¹², майна і його передачею новоприбулому населенню.

⁹ Жан Франсуа Жербільйон (1654–1707) – французький науковець і місіонер-єзуїт у Китаї з 1680 року.

¹⁰ Хунхузи (紅鬍子, червонобороді) – члени організованих банд, які діяли в Північно-Східному Китаї, а також на прилеглих територіях російського Далекого Сходу, Кореї і Монголії в другій половині XIX – першій половині XX ст.

¹¹ Манзи (滿子) – китайське населення Уссурійського краю в другій половині XIX – першій половині XX ст., що проживало в цьому краї на момент приєднання до складу Російської імперії.

¹² Фанза (房子) – вид традиційного житла, яке було поширене в Китаї, Кореї та на Далекому Сході Росії в корінних народів.

У номерах “Свободи” за 27–28 березня 1953 р. вміщено дві статті під назвою “Політичне життя Зеленої України”. Автор згадував про поступову самоорганізацію місцевих українських установ та виникнення нових. Наводиться інформація про приїзд української театральної трупи Перовського, а за ним приїзд трупи Костя Мирославського в Сибір і Далекий Схід [Світ 1953, ч. 75]. Велике значення мало й те, що ця група артистів розпалася на менші, які, у свою чергу, створили власні гуртки. В 1903 р. постав культурно-освітній гурток у м. Ляояні, біля Мукдена, який пізніше перенесли до Харбіна, а вже з його “коріння” в 1907 р. постав Український клуб. На лінії Східної-Китайської залізниці існували також численні українські театральні гуртки, як, наприклад, на станціях Бухеду, Ямяньпо, Ханьдаохецзи, Хайлар та ін. У Харбіні на 1912 р. видавалося понад 70 примірників різних періодичних видань [Світ 1953, ч. 76]. Цілком зрозуміло, хоча про це й не говорить І. Світ, що діяльність театральних гуртків у районах Східної-Китайської залізниці, а також видання великої кількості часописів не могли відбуватися без сприяння місцевої китайської адміністрації, яка, безперечно, була й глядачами українських театральних постановок.

Для нас цінною є праця з підзаголовком “Еміграція. Харбін, Манджурія” від 16 квітня 1953 р. у “Свободі”. І. Світ зазначив, що українська еміграція в Маньчжурії та Китаї з’явилася після розвалу Сибірської Обласної Держави, уряду адмірала О. Колчака та після окупації більшовиками Приморщини, себто в кінці 1922 р. Окремі українці почали приїжджати до Маньчжурії ще в 1920 р., деякі – навіть у 1918 р., але основна маса прибула пізніше¹³. Іміграція припинилась із 1945 р., а після того лише кілька осіб втекли з Маньчжурії до Центрального Китаю. Далі Іван Світ повідомив, що основним районом розселення українців були станції біля КСЗ, а також подав інформацію про період боротьби в Українському клубі між “прорадянськими” й “античервоними” елементами. “В цій боротьбі китайська адміністрація спочатку зайняла стримане положення, а потім почала під впливом червоних заходів робити тиснення на українців-національних”, – зазначав дослідник [Світ 1953, ч. 88, 2]. Через певні розбіжності в організації та неможливість підкріпити документами факт того, хто є власником клубу, китайська адміністрація на чолі з командуючим військами Північної Маньчжурії Чжан Хуансяном конфіскувала будівлю Українського клубу. Українська діаспора намагалася якось встановити дипломатичні відносини з китайськими представниками для перегляду справи УК, навіть відбулася зустріч Р. Смаль-Стоцького з китайським амбасадором у Женеві, де була встановлена домовленість про перегляд справи. Однак це все було марним, адже місцева влада не виконувала розпорядження з центру – Нанкіна¹⁴ [Світ 1953, ч. 88, 3].

Продовжуючи серію статей у “Свободі”, Іван Світ опублікував дві статті за 10–11 червня 1953 р. під вже відомою назвою “Українці в Азії”. Зокрема, в них він зазначав, що про окупацію червоними військами Маньчжурії українська громада дізналася, перебуваючи в Шанхаї, і сприйняла це дуже болісно, адже прекрасно розуміла, що це означає. У Тяньцзіні було небезпечно, тому і звідти

¹³ До 1920 р. більша частина інтервентських військ покинула територію РРФСР, а японські війська залишили територію Владивостоку 25 жовтня 1922 р. згідно з рішенням Вашингтонської конференції.

¹⁴ УК був конфіскований у 1926–1927 роках. В цей ж період в Китаї контроль над Бейянським урядом (北洋政府, кит. Бейян чженфу) здійснювало Фентянське (мукденське) угруповання на чолі з Чжан Цзоліньом, яке не підпорядковувалося гомінданівському уряду Чан Кайші (蔣介石, 1887–1975), який знаходився в Нанкіні.

більшість українського населення перемістилася до шанхайських околиць. Значну роль під час Другої світової війни відігравав Шанхайський представницький комітет, що зберігав свою незалежність і працював до 20 серпня 1948 р., а діяльність його була припинена через провокативні доноси до представників Міністерства закордонних справ у Шанхаї [Світ 1953, ч. 126].

Для проведення еміграції українського населення у зв'язку із непевною політичною ситуацією був створений Благодійний комітет, напівлегальна організація в Шанхаї, адже Український комітет тоді був зайнятий справами з легалізації установи перед китайською адміністрацією. Також науковець описав інформацію про еміграцію українців із території Китаю в США, Аргентину. Відповідно, з останнім від'їздом у березні 1949 р. українського населення Благодійний комітет та Український клуб перестали існувати. Відповідні листи були відіслані до шанхайського відділу Міністерства соціального забезпечення. Фактично після п'ятдесятилітнього періоду існування різних українських організацій у Китаї та Маньчжурії вони стали частиною історії [Світ 1953, ч. 127, 2]. “Залишилися лише ті архіви, що вдалося зберегти, друки та надгробки на різних цвинтарях. Серед цих надгробників того ченця з половини XVII ст. у Пекіні, пам'ятник М. Квашенкові, хрести над могилами О. Дробязка, М. Коблянського та багатьох людей в Харбіні, а інших годі буде шукати колись по пустелях”, – відмітив Іван Світ. Цікавим є те, що, коли Міністерство закордонних справ у Шанхаї видало розпорядження на закриття Представницького комітету, китайські представники попередили про це заздалегідь, однак зарадити було вже нічим. Маємо, зокрема, такі свідчення: “Два рази з доручення комітету голова – І. Світ та секретар О. Шайдицький їздили до Нанкіну, відвідали там Міністерство закордонних справ й соціальних справ і знайшли там порозуміння”, проте було вже запізно і це рішення не могло вплинути на долю українських організацій [Світ 1953, ч. 127, 3].

Важливим для наукового вивчення є дослідження опубліковане в “Свободі” 14 серпня 1953 р., яке має назву “Україна в азійських мовах”, де Іван Світ намагався окреслити відомості на українську тематику в різноманітних джерел і працях східними мовами. Так, він згадував студента Орієнтального інституту в Харбіні Олександра Юхимовича Божка (1905–1970), який помістив статтю китайською мовою від Товариства “Просвіта” 1926–1928 рр. у дні пам'яті Т. Г. Шевченка. Декілька статей з'явилися у газеті “Гун-бао”, яка видавалася в Харбіні. Цей часопис друкував щотижня окрему українську сторінку, яку редагували І. Паславський та І. Світ. Всього з'явилося на світ 67 номерів – від 26 січня 1929 р. до 29 серпня 1930 р.

Цікавими є свідчення дослідника такого змісту: “Готувалась окрема книжка про Україну на китайській мові, навіть були чутки про її друк, але ніхто й ніколи її не бачив, – отже, її, очевидно, не видали”. Якщо відкинути суб'єктивізм, то ця подія могла бути цілком реальною, а сам процес публікації міг бути зірваний браком спеціалістів-редакторів чи банальною відсутністю коштів. Значну роль відігравав Орієнтальний інститут у Владивостоці, який постачав чудових спеціалістів із вивчення східних мов: Борис Воблий, Трохим фон Віккен – були спеціалістами з японської мови, а Федір Даниленко, Костянтин Андрущенко – з китайської. В Орієнтальному інституті в Харбіні працювала ціла плеяда українських сходознавців, а головним викладачем був Ф. Даниленко. Далі Іван Світ розповів про видання в 1937 р. за кошти УНК двох книжок про Україну та її боротьбу, що містили матеріали про українців у Сибірі та Далекому Сході. Окрім ілюстрацій різноманітного роду й етнографічних карт, текст був виданий двома мовами:

китайською і японською. Китайський варіант містив 44 сторінки, текст якого був узгоджений В. Одинцем [Світ 1953, ч. 172, 2].

Автор статті також згадував про групу осіб на чолі з Дмитром Барченком, які ставили за мету поширення відомостей про Україну серед азійських народів їхньою ж мовою. Сам Д. Барченко тоді вдосконалював свої знання з китайської мови. “Основою гуртка був В. Одинець, молодий українець вчений, що знаменито знав китайську мову та знав також японську мову. Сам він працював в Міністерстві закордонних справ у Сіньцзіну¹⁵ та був лектором тамошнього університету по історії Сходу Європи, де викладав він китайською мовою”, – науковець подав цілісну картину українського наукового життя у Китаї, адже не просто охарактеризував українське життя в Китаї, а відобразив діяльність української інтелігенції, спрямовану на покращення взаєностосунків двох народів. Згодом І. Світ згадував про українсько-японський словник і його видання в Харбіні в 1944 р., а ще зазначив про роботу над українсько-китайським словником за редакцією В. Одинця, але, як пише історик: “що сталось із рукописом та самим автором, нам невідомо”.

На жаль, як підсумував І. Світ, китайською мовою ми мали значно менше інформації про Україну, ніж японською. З огляду на обставини це було зумовлено недостатніми контактами українських і китайських вчених. У книгозбірні Університету на о. Тайвань Іван Світ знайшов лише поодинокі праці про Україну в цілому: «...у книгозбірні з десятками тисяч книжок у світових мовах, але про Україну заледве кілька, наприклад “Історія України” Аллена¹⁶ в англійській мові. З китайських вчених окремі особи мали особисті знайомства з українцями в Європі, в більшості в свої студентські роки» [Світ 1953, ч. 172, 3].

Неможливо й оминати статтю за 28 серпня 1953 р. у “Свободі” під назвою “Український театр в Азії”, адже Іван Світ, окрім того, що описав детальну інформацію про появу українського театру на Азійському континенті, згадував про театральну трупу Костянтина Кармелюка-Каменського, яка давала концерти по всьому Далекому Сході. Зокрема, трупа К. Кармелюка-Каменського після відвідин Японії в 1916 р. поїхала в Шанхай, де виступала в театрах на французькій концесії та на Вест-сайді, після чого повернулася до Владивостока [Світ 1953, ч. 182, 3]. Ця трупа на чолі з П. Машиним і Могильниковим намагалася у 1924–1926 рр. дати серію виступів у Китаї та Японії, однак через певні причини їм цього не вдалося здійснити. До 1937 р., коли не було ще постійного театрального гуртка на Далекому Сході, центром з театральних виступів стало м. Тяньцзінь під егідою Добровольського та його дружини Є. Давидової. У Шанхаї не було великої кількості виступів через брак артистичних сил і коштів, яких не вистарчало навіть на зняття готелю. Інша ситуація була в Харбіні, де театральна група під режисурою П. Лавровського в готелі “Модерн”¹⁷ давала постійні виступи і була культурно-театральним центром українського життя [Світ 1953, ч. 182, 4]. Таким чином, не виключено, що китайський народ був знайомий з українським театром у вигляді таких вистав, як “Наталка Полтавка”, “Циганка Аза”, “Запорожець за Дунаєм”, адже всі виступи були відкриті для бажаючих відвідати виставу, ну й, безперечно, китайська адміністрація була попереджена заздалегідь.

¹⁵ Сіньцзін (кит. 新京, “Нова столиця”) – у 1932–1945 рр. столиця держави Маньчжоу-го. Сьогодні м. Чанчунь (кит. 長春).

¹⁶ William Edward David Allen “The Ukraine: A History” 1940.

¹⁷ Готель “Модерн” став своєрідним символом культурного життя національних меншин в м. Харбін. Літом 1936 р. російський оперний співак Федір Шаляпін (1873–1938) знімав номер у цьому готелі в рамках свого “Східного турне”.

Тож ця сторінка у працях Івана Світа яскраво ілюструє співжиття і духовне збагачення двох ментально різних народів.

Якщо потрібно вивчити глибше історію заселення, статистичні дані, кількість населення із врахуванням різноманітних факторів, географічне районування за 50 років українського населення на Далекому Сході, то найкраще це проілюструє праця Івана Васильовича Світа “Український потенціал в Азії”, яка надрукована в збірнику “Ювілейна книга Українського Народного Союзу: 1894–1954 рр.” [Світ 1954]. Іншою роботою науковця, що зображує його значний доробок у вивченні українсько-китайських відносин, є “Шевченко в Ніппоні та Хінах”, що вийшла у збірнику “Шевченко. Річник IV” 1955 р. в Нью-Йорку. Зокрема, він згадував С. Левинського, який перебував на той час у Харбіні і долучився до перекладу творів Т. Шевченка на японську мову, а також займався вивченням китайської для перекладу творів і на цю мову в майбутньому. У кінці своєї статті автор повідомив, що переклад статей про Т. Шевченка, які видавалися китайською мовою здійснював О. Божко, а також колекцію цих статей-витинок мала книгозбірня Товариства “Просвіта” в Харбіні [Світ 1955].

Серія робіт Івана Світа вийшла в м. Баунд-Бруці у збірнику “Український православний календар” у 1955, 1956, 1957, 1960 роках. під назвами “Українська церква в Хінах”, “Св. Інокентій Іркутський”, “Українці в Пекінській духовній місії” та “Митрополит Філофей Лещинський”. У цих чотирьох статтях І. Світ підсумував всі свої напрацювання, які він збирав, ще перебуваючи на території Китаю, а також висвітлив українське представництво під час тих же православних місій, доводячи, що українські представники віддавна мають культурні контакти з китайським народом¹⁸ [Світ 1955]. Для прикладу, першим головою Пекінської місії був архімандрит Іларіон Лежайський (1715–1728), а з 1729-го по 1735 р. – Антоній Платковський родом з Київщини [Світ 1957]. Дослідник описує активну церковну діяльність українців при Софійському соборі в Харбіні, а в статті про Інокентія Іркутського (1681–1731) подав детальну біографію церковного діяча, згадував про його духовну місію в Пекін 1722 р., яка не відбулася через тиск із боку китайських єзуїтів [Світ 1956]. Іван Світ закінчив цю серію статей, написавши про українського релігійного діяча Філфея Лещинського (1650–1727), який був призначений митрополитом у Тобольськ (митрополія була надзвичайно великою і простягалась від Уральських гір до Тихого океану, а з півночі на південь – від Північного Льодовитого океану аж до степів Даурії) [Світ 1960].

Видання “Календар Свободи” за 1957 р. вмістило статтю дослідника “Український консулат в Харбіні”, в якій згадувалося про роззброєння російських військових частин китайськими в районах КСЗ, окрім українських частин, а саме¹⁹: “Охорону міста та всіх будинків, установ, залізниці доручено українським воякам, що й виконували вони зразково, поки не були приділені відповідні китайські військові частини. Українці брали участь в кількох військових експедиціях, що їх тоді треба було перевести, і обидва рази виконали своє завдання дуже добре і зразково” [Світ 1957, 127]. З початком 1918 р. почався повільний від’їзд українських військових в Україну, а коли вони від’їжджали, надворі зібралась велика кількість людей, представників адміністрації залізниці, Українського клубу, китайського командування, церемонія прощання відбулася під супровід китайського

¹⁸ Варто відзначити, що це були одні з перших досліджень цієї теми, в яких відображено українську присутність у православних місіях в Китай, на відміну від традиційної радянської історіографії тих часів.

¹⁹ Про це вже згадувалось у роботі “Украинский Дальний Восток (Зеленая Украина)” 1934 р., однак у цій статті І. Світ подає більш детальну інформацію про цю подію.

оркестру. На знак поваги українським представникам дозволено було їхати зі зброєю в руках [Світ 1957, 127–129]. Також автор висловив думку про можливе значне покращення умов українського життя на території Далекого Сходу, якщо було б встановлені тісніші дипломатичні відносини з китайськими представниками, однак тоді ще не було фахових спеціалістів ні з мови, ні з дипломатії²⁰.

У часопису “Шевченко. Річник VIII–IX” 1961 р. вміщена цікава публікація Івана Світа під назвою “Шевченкові роковини в Азії”, де він окреслив загальну історію всіх урочистостей, присвячених пам’ятним датам Великого Кобзаря. Щодо відомостей про ці події на території Китаю, то вони вже були описані раніше в журналі “Свобода”, насамперед про діяльність театральних гуртків і різноманітного роду культурно-освітніх організацій у Харбіні, Шанхаї та районах Східно-Китайської залізниці [Світ 1961]. Більш цінною для нас є праця І. Світа за 1962 р. у збірнику “Календар УНС” під назвою “Український подорожник по Далекому Сході (Степан Левинський 1897–1946)”, де подано історію життя Степана Івановича Левинського, відомого сходознавця родом зі Львова. Так дослідник зазначив, що С. Левинський у 1936 р. поселився в Харбіні й одразу розпочав активну наукову діяльність. Згодом він жив у Шанхаї, де частково займався вивченням китайської мови, мандрівками по святих місцях Китаю, до стародавнього міста Хулань в Маньчжурії відвідавши й колишню резиденцію китайського імператора [Світ 1962].

У своїй праці “Суд над українцями в Читі (1923–1924)” 1966 р. І. Світ описав про репресії українського народу з боку радянської Росії, однак якихось певних відомостей про життя українців на території Китаю ми віднайти там не можемо, окрім певних статистичних даних, що можуть бути корисними [Світ 1964]. У часопису “Календар-Альманах УНС” 1966 р. є інша, не менш цікава стаття Івана Світа – “З Далекосхідних спогадів”. Ця стаття дає нам інформацію, що бібліотека Українського клубу в Харбіні була започаткована в м. Ляояні в 1903 р., а пізніше вже була перевезена до самого Харбіна. Українська громада в Шанхаї мала у своєму розпорядженні твори І. Франка, а на стінах приміщення громади в Шанхаї висіли портрети відомих українських діячів, які здебільшого, були намальовані Г. Тоцьким [Світ 1966].

Продовжуючи публікацію своїх статей у “Календарі-Альманасу УНС”, у 1967 р. Іван Світ написав статтю “1917 р. на Далекому Сході”, де детально подав інформацію про сприйняття українською громадою в Харбіні та інших містах Далекого Сходу революційних подій на території України [Світ 1967]. Значною подією стало видання І. Світом у 1972 р. монографії, першої, до речі, з такої тематики, “Українсько-японські взаємини 1903–1945”. Ця монографія не робить акцент на вивченні контактів і співжиття китайського населення з українським на Далекому Сході, однак є цінною з огляду на те, як подається інформація у трикутнику Японія – Україна – Китай, та викладення загальної історії життя народів на далекому Азійському континенті [Світ 1972]. Чільне місце в науковій спадщині дослідника займає робота “Українська церква в Китаї” 1973 р., що була надрукована у “Українському Православному Календарі” [Світ 1973]. Нових відомостей з історії церкви вона не подає, однак є хорошою систематизацією попередніх робіт автора з цієї проблематики, що були згадані вище.

Того ж 1973 р. автор опублікував статтю під назвою «“Свобода” й Далекий Схід» у збірнику “Альманах УНС”. Зокрема, в цій роботі І. Світ подав інформацію про свою діяльність у часописі “Свобода”, а також активне черпання інформації з

²⁰ На той час більшість українських сходознавців із Орієнтального Владивостоцького інституту ще здобували освіту або перебували в різних регіонах Далекого Сходу.

львівських видань, які потрапляли на територію Далекого Сходу значно швидше, ніж сама “Свобода”. Завдяки цій газеті українські мешканці Китаю були в курсі усіх європейських подій, що свідчить про сприятливі умови для випуску цієї газети й невтручання в українські справи з боку місцевої адміністрації [Світ 1973]. Про інші сприятливі умови в Китаї свідчить стаття Івана Світа “Українська молодь Далекого Сходу” 1976 р., видана у збірнику “Визвольний шлях”, де чітко говориться про створення української гімназії в Харбіні 1921 р. для вивчення і поширення серед молоді української мови та культури. Згодом було засновано Спілку українських студентів, що також була активною організацією в культурно-освітньому напрямі. Цікавим є те, що в 1924 р. Чжан Цзолінь (1875–1928) уклав угоду з більшовиками про важливу залізничну магістраль, яка сполучалася з Зеленим Клином, а згодом ці події призвели до “чистки” китайського уряду від радянських шпигунів по всій країні [Світ 1976, 167–169]. Також автор зазначав, що під час війни в Шанхаї завдяки китайському ринку, який не контролювали японські окупаційні війська, життя українців було не настільки важким, як на інших територіях Далекого Сходу [Світ 1976, 176].

У 1976 р. в часопису “Свобода” Іван Світ надрукував важливу статтю під назвою “Доля українських орієнталістів”. Зокрема, у своїй роботі науковець подав біографічні дані відомих українських сходознавців, як-от А. Діброва, В. Одинець та Ф. Даниленко, а що важливіше – описав їхню подальшу долю після еміграції української громади з Шанхая [Світ 1976, 2–3].

Варто згадати статтю “Втікачі-українці в Маньчжурії” 1980 р., що вийшла в “Альманаху УНС” і з наукового погляду є надзвичайно цінною. Як пише І. Світ, більшість так званих капелевських військ у жовтні 1922 р. склали збою перед китайськими військами і вирушили в інші міста Китаю. Цікаві свідчення автора: “Коли більшовики опанували Забайкалля й почали репресії проти місцевих козаків, вони у кількості понад десять тисяч осіб поклали свої речі та зброю на вози, забрали жінок, дітей і худобу, перейшли кордон і створили ряд селищ у районі т. зв. Трьохріччя на північ від міста Хайлару. Тут вони добре загосподарилися, і китайська адміністрація їх не чіпала, бо тут було дуже мало людности взагалі” [Світ 1980, 197–198]. І. Світ згадував сім’ю Перетяків, яка проживала в Гонконгу, де сам автор перебував зі своєю дружиною перед від’їздом у США. Окреслив певні віхи життя таких визначних діячів на Далекому Сході, як А. Діброва, В. Одинець, Ф. Даниленко, О. Юрась, що добре акліматизувалися в Шанхаї, Сіньцзіні, Харбіні й активно займалися науковою, видавничою, громадською діяльністю в Китаї [Світ 1980, 200–202].

Наголосимо, що Івана Світа, як науковця, було залучено до співпраці в українських енциклопедіях. До нього зверталися за уточненнями про Маньчжурію автори Української Загальної Енциклопедії [ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України...]. І. Світ написав другу частину статті про Китай “Українці в Китаї” у співавторстві з Л. Голубничою, а в статті про Японію А. Жуковського використано ілюстрації з книги І. Світа “Українсько-японські відносини” [Голубнича, Світ 1994, 1034–1035; Жуковський 2000, 3978–3981]. В гаслі про “Манджурський вісник” І. Світа згадано як головного редактора часопису [“Манджурський вісник” 1994, 1460]. В англійській “Енциклопедії України” в спільній статті про Китай йому належить невідомий підрозділ “Ukrainians in China” [Holubnycha, Potichnyi, Svit 1985, 452–454]. Інша стаття про Далекий Схід була спільно підготовлена з В. Кубійовичем, що лише свідчить про глибоку обізнаність науковця в різних галузях історичної науки [Kubijovyc, Svit 1985, 855–860].

Якщо підсумувати все вищесказане, то внесок Івана Васильовичі Світа в українську гуманітаристику є надзвичайно великим. В українській історичній науці не так багато постатей, що можуть похвалитись подібним творчим доробком, а тим паче з такої маловідомої і не дослідженої до кінця тематики. Він був першовідкривачем у дослідженні етнокультурних і політичних контактів українського та китайського народів, заклав фундамент до вивчення теми, котра має білі плями у вітчизняній історичній науці, підготував базис для майбутніх розвідок цих важливих сторінок історії. Велика кількість архівних матеріалів, котрі були опрацьовані автором протягом десятиліть, досі не опубліковані. В особистому архіві І. Світа зберігається рукопис “Літопису українського життя в Азії” – це понад 700 нотаток із далекосхідної преси, більшість із Харбіна за 1903–1923 роки. Там же містяться нотатки до “Історії українського життя в Азії”. Безумовно, для української історичної науки це надзвичайно велика цінність, адже дозволить відновити і простежити важливі історичні процеси в житті українського населення на території Китаю.

ЛІТЕРАТУРА

Биковський Л. Іван Васильович Світ // **Свобода**. 25 вересня. Ч. 177. Джерсі-Сіті, 1973.

Винар Л. Передмова // *Світ І. Українсько-японські взаємини 1903–1945: Історичний огляд і спостереження*. Нью-Йорк, 1972.

Голубнича Л., Світ І. Китай // **Енциклопедія Українознавства**. Т. 3. Львів, 1994.

Жуковський А. Японія // **Енциклопедія Українознавства**. Т. 10. Львів, 2000.

ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, відділ рукописів. **Ф. 252 (архів УЗЕ)**. Он. 1. Спр. 288.

“Манджурський вісник” // **Енциклопедія Українознавства**. Т. 4. Львів, 1994.

Некролог [Іван Васильович Світ] // **Свобода**. 17 березня. Ч. 50. Джерсі-Сіті, 1989.

Проненко В. **Харківський Світ з Далекого Сходу** [Електронний ресурс]. – http://www.media-objektiv.com/pages.php?gazeta_id=25&material_id=23&page=18.

“Просвіта” // **Енциклопедія української діаспори**. Том 4 (Австралія – Азія – Африка). Київ – Нью-Йорк – Чикаго – Мельборн, 1995.

Світ І. **Украинский Дальний Восток (Зеленая Украина)**. Харбин, 1934.

Світ І. **Южно-Маньчжурская железная дорога**. Харбин, 1924.

Світ І. “Свобода” й Далекий Схід // **Альманах Українського Народного Союзу на рік 1973**. Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1973.

Світ І. 1917 рік на Далекому Сході // **Календар-Альманах Українського Народного Союзу на 1967**. Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1967.

Світ І. Втікачі-українці в Манджурії // **Альманах Українського Народного Союзу на рік 1980**. Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1980.

Світ І. Доля українських орієнталістів // **Свобода**. 14 лютого. Ч. 29. Джерсі-Сіті, 1976.

Світ І. Еміграція, Харбін, Манджурія // **Свобода**. 16 квітня. Ч. 88. Джерсі-Сіті, 1953.

Світ І. З Далекосхідних спогадів // **Календар-Альманах на 1966. У 110-річчя народження і смерті Івана Франка**. Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1966.

Світ І. Митрополит Філофей Лещинський // **Український Православний Календар на 1960**. Баунд-Брук, 1960.

Світ І. Політичне життя Зеленої України (Продовження) // **Свобода**. 28 березня. Ч. 76. Джерсі-Сіті, 1953.

-
- Світ І.* Політичне життя Зеленої України // **Свобода**. 27 березня. Ч. 75. Джерсі-Сіті, 1953.
- Світ І.* Св. Інокентій Іркутський // **Український Православний Календар на 1956**. Баунд-Брук, 1956.
- Світ І.* Суд над українцями в Читі (1923–1924 роки). Лондон, 1964.
- Світ І.* Україна в азійських мовах // **Свобода**. 14 серпня. Ч. 172. Джерсі-Сіті, 1953.
- Світ І.* Українська молодь Далекого Сходу // **Визвольний Шлях**. Лондон, 1976.
- Світ І.* Українська церква в Китаї // **Український Православний Календар на 1973**. Баунд-Брук, 1973.
- Світ І.* Українська церква в Хінах // **Український Православний Календар на 1955**. Баунд-Брук, 1955.
- Світ І.* Український консулят в Харбіні // **Календар “Свободи” на звичайний рік 1957**. Джерсі-Сіті – Нью-Йорк, 1956.
- Світ І.* Український подорожник по Далекому Сході (Степан Левинський 1897–1946) // **Календар Українського Народного Союзу на конвенційний рік 1962**. Джерсі-Сіті, 1962.
- Світ І.* Український потеціал в Азії // **Українці у Вільному Світі. Ювілейна книга Українського Народного Союзу 1894–1954**. Джерсі-Сіті, 1954.
- Світ І.* Український театр в Азії // **Свобода**. 28 серпня. Ч. 182. Джерсі-Сіті, 1953.
- Світ І.* Український штаб у Владивостоці (Зі спогадів про український рух на Далекому Сході) // **Літопис Червоної Калини**. Річник IX. 4.1. Львів, 1937.
- Світ І.* Українці в Азії // **Свобода**. 25 березня. Ч. 73. Джерсі-Сіті, 1953.
- Світ І.* Українці в Азії // **Свобода**. 26 березня. Ч. 74. Джерсі-Сіті, 1953.
- Світ І.* Українці в Азії // **Свобода**. 10 червня. Ч. 126. Джерсі-Сіті, 1953.
- Світ І.* Українці в Азії // **Свобода**. 11 червня. Ч. 127. Джерсі-Сіті, 1953.
- Світ І.* Українці в Пекінській духовній місії // **Український Православний Календар на 1957**. Баунд-Брук, 1957.
- Світ І.* Цікава українська пам’ятка в Пекіні // **Українська Вільна Академія Наук**. Нью-Йорк, 1952.
- Світ І.* Шевченко в Ніппоні і Хінах // **Шевченко**. Річник IV. Нью-Йорк, 1955.
- Світ І.* Шевченкові роковини в Азії // **Шевченко**. Річник VIII–IX. Нью-Йорк, 1961.
- Світ Іван // **Енциклопедія Українознавства**. Т. 7. Львів, 1998.
- Світ Іван // **Енциклопедія Українознавства**. Т. 11. Львів, 2003.
- Світ І.* Зелена Україна: короткий історичний нарис українського політичного і громадського життя. Нью-Йорк – Шанхай, 1949.
- Світ І.* Українсько-японські взаємини 1903–1945: Історичний огляд і спостереження. Нью-Йорк, 1972.
- Сеник Я.* Іван Світ про українців Далекого Сходу // **Наукові записки Національного університету “Острозька академія”**. Історичні науки. Острог, 2008.
- Черномаз В.* Украинское Национальное Движение на Дальнем Востоке (1917–1922 гг.). Владивосток, 2009.
- Черномаз В.* Зелений Клин (Український Далекий Схід). Владивосток, 2011.
- Ясь О.* Світ Іван Васильович // **Енциклопедія історії України**. Т 9. Київ, 2012.
- Holubnycha L., Potichnyi P., Svit I.* Ukrainians in China // **Encyclopedia of Ukraine**. Vol. I. Toronto – Buffalo – London, 1985.
- Kubijovyc V., Svit I.* Far East // **Encyclopedia of Ukraine**. Vol. I. Toronto – Buffalo – London, 1985.
- Svit Ivan* // **Encyclopedia of Ukraine**. Vol. V. Toronto – Buffalo – London, 1993.